

Київський університет імені Бориса Грінченка

ПОНТКОВСЬКИЙ-ВИХВАТЕНЬ БОГДАН ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 376-056.45:373(51«19»)-048.35

**МОДЕРНІЗАЦІЯ ЗМІСТУ НАВЧАННЯ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ
У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКОЛАХ УКРАЇНИ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТОЛІТТЯ)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті обдарованої дитини Національної академії педагогічних наук України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Федорова Ніна Федорівна,
Інститут обдарованої дитини НАПН України,
провідний спеціаліст відділу діагностики
обдарованості.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Калініченко Надія Андріївна,
Центральноукраїнський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка,
завідувач кафедри біології та методики її
викладання;

кандидат педагогічних наук, доцент
Остапчук Олена Євгенівна,
Криворізький державний педагогічний
університет, доцент кафедри практичної
психології.

Захист відбудеться 24 червня 2019 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.133.01 у Київському університеті імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.

Із дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка (04212, м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, 13-Б) та на сайті kubg.edu.ua.

Автореферат розіслано « ____ » травня 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. А. Венгловська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Цивілізаційний вибір України щодо розбудови суспільства на гуманістичних цінностях порушує проблему пошуку і розроблення ефективних шляхів модернізації освітнього простору з метою забезпечення умов для розвитку здібностей і обдарувань кожної особистості. Осмислення продуктивного історико-педагогічного досвіду вдосконалення змісту навчання обдарованих учнів і об'єктивна оцінка здобутків попередніх періодів слугує для виявлення нових знань, що можуть збагатити педагогічну теорію та практику.

Сьогодні основні стратегії загальної середньої освіти учнів ґрунтуються на Законах України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014); нормативних документах – Концепції «Нова українська школа» (2016); Указах Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» №344/2013 від 25.06.2013 р., «Про заходи щодо розвитку системи виявлення та підтримки обдарованих і талановитих дітей та молоді» №927/2010 від 30.09.2010 р., Державній цільовій програмі роботи з обдарованою молоддю на 2007–2010 рр.

Період, починаючи з другої половини і закінчуючи 90-ми роками ХХ ст., характеризується поступом системи загальної середньої освіти, детермінованим суспільно-економічними потребами щодо підготовки дітей і молоді до праці в технологічному виробництві та відповідними змінами освітніх парадигм, що впливали на модернізацію змісту навчання учнів, зокрема й обдарованих.

Актуальність дисертації на теоретичному рівні зумовлена розширенням історико-педагогічних знань про особливості оновлення змісту навчання обдарованих учнів і встановлення періодизації поступу цього освітнього феномену в другій половині ХХ століття, на практичному – потребою творчої адаптації досвіду попереднього історичного періоду щодо розвою змісту навчання в сучасних закладах загальної середньої освіти.

Студіювання історіографії з проблеми модернізації змісту навчання обдарованих учнів в історичному проміжку часу другої половини ХХ ст. засвідчує, що попри пласт наукових здобутків з окремих аспектів означена проблема в окреслених територіальних межах цілісно й системно не досліджувалася.

Недостатнє висвітлення в сучасних дослідженнях з історії педагогіки означеної наукової проблеми, її актуальність в умовах реформування загальної середньої освіти в Україні зумовили вибір теми **«Модернізація змісту навчання обдарованих учнів у загальноосвітніх школах України (друга половина ХХ століття)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації є складовою комплексної програми науково-дослідної роботи Інституту обдарованої дитини НАПН України «Науково-методичні засади діагностики естетичної обдарованості дітей дошкільного та шкільного віку» (державний реєстраційний номер 0113U000723).

Тему дисертаційної роботи затверджено вченою радою Інституту обдарованої дитини НАПН України (протокол №10 від 27 листопада 2013 року) та узгоджено

Міжвідомчою радою з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології (протокол №8 від 15 грудня 2015 року).

Мета дослідження – висвітлення особливостей модернізації змісту навчання обдарованих учнів загальноосвітніх шкіл України у руслі перебігу освітніх парадигм в історико-педагогічному контексті другої половини ХХ століття для виявлення нових знань, що можуть бути корисними для педагогічної науки.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Здійснити огляд історіографії та джерел дослідження.
2. Розробити періодизацію модернізації змісту навчання обдарованих учнів у загальноосвітніх школах України (друга половина ХХ століття).
3. Виявити та охарактеризувати особливості модернізації змісту навчання обдарованих учнів у загальноосвітніх школах України в радянській системі освіти (1951–1991 рр. ХХ століття).
4. З'ясувати внесок педагогічної науки і практики в модернізацію змісту навчання обдарованих учнів у загальноосвітніх школах незалежної України (1991–1999 рр. ХХ століття), розробити методичні рекомендації щодо подальшого покращення змісту навчання обдарованих учнів.

Об'єкт дослідження – навчання обдарованих учнів у системі загальної середньої освіти України в другій половині ХХ століття.

Предмет дослідження – особливості модернізації змісту навчання обдарованих учнів у загальноосвітніх школах України в хронологічних межах дослідження.

Хронологічні межі дослідження охоплюють 1951–1999 роки ХХ століття. Визначення *нижньої хронологічної межі* дослідження – 1951 рік – пов'язано з актуалізацією оновлення змісту навчання учнів в умовах назрівання реформи радянської системи освіти й приведення її у відповідність із соціально-економічними потребами та нормативно-знанневою парадигмою навчання. *Верхня межа* – 1999 рік – позначена змінами щодо модернізації змісту освіти обдарованих учнів на ґрунті особистісно орієнтованої парадигми в умовах розбудови ринкової економіки в незалежній Україні.

Територіальні межі дослідження становить територія України в історичному відрізку часу другої половини ХХ століття.

Теоретичну основу дослідження становлять положення про методологічні засади історико-педагогічних студій (С. Гончаренко, Н. Гупан, Н. Дічек, В. Курило, Л. Пироженко, О. Савченко, О. Сухомлинська, Є. Хриков, М. Ярмаченко), концептуальні ідеї щодо навчання обдарованих учнів у загальноосвітній школі (І. Волощук), наукові доробки з розвитку педагогічної думки та загальноосвітньої школи України (О. Адаменко, Л. Березівська, Г. Іванюк, Н. Калініченко).

Для розв'язання мети й завдань дисертаційного дослідження використано комплекс **методів**: *загальнонаукові*: аналіз, синтез, систематизація, порівняння для класифікації джерел із проблеми дослідження, з'ясування термінологічного апарату й розвитку досліджуваного явища в історико-педагогічній ретроспективі; *хронологічний* – для розроблення періодизації модернізації змісту навчання обдарованих учнів у загальноосвітніх школах України в хронологічних межах

наукового пошуку; *науково-бібліографічний* – для аналізу опублікованих і архівних джерел, їхньої систематизації за проблемою наукового пошуку; *герменевтичний* – для нового прочитання й коментування праць і досвіду вітчизняних науковців та практиків; *персоналістичний*, що дав змогу висвітлити внесок науковців і практиків у розкриття проблеми дослідження; *конструктивно-генетичний* – для уточнення мети, завдань, змісту та особливостей організації навчання обдарованих учнів.

Джерельну базу дослідження становлять:

- *історіографічні праці*, статті та матеріали з періодичних педагогічних видань, що розкривають означену проблему в історико-педагогічній ретроспективі досліджуваного періоду;

- *нормативно-правові документи*, що регулювали діяльність загальноосвітніх шкіл у контексті досліджуваної проблеми (закони, законопроекти, довідки, інформаційні повідомлення, документи колегії Міністерства освіти УРСР, постанови пленумів ЦК КПРС, резолюції державних структур, протоколи засідань Міністерства освіти УРСР, навчальні плани і програми, доповідні записки президії Верховної Ради УРСР, річні звіти Міністерства освіти УРСР, листи і розпорядження керівних органів освіти щодо змісту навчання учнів. Основою для написання дисертації стали неопубліковані матеріали з 166 фонду Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (рішення, постанови, доповідні записки, протоколи, матеріали, стенограми засідань колегії Міністерства освіти УРСР, річні звіти про роботу шкіл);

- *інтерпретаційні джерела* (монографії, дисертації, брошури, посібники, науково-довідникові видання), що розкривають особливості модернізації змісту навчання обдарованих учнів у загальноосвітніх школах у перебігу другої половини ХХ століття;

- *дидактичні джерела* (навчальні плани, програми, посібники, підручники).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за результатами дослідження *вперше* цілісно розкрито та охарактеризовано особливості модернізації змісту навчання обдарованих учнів у загальноосвітніх школах України в другій половині ХХ століття. Історико-педагогічна реконструкція вдосконалення змісту навчання обдарованих учнів в історичному відрізку часу другої половини ХХ століття дала змогу виявити нові знання про шляхи поступу педагогічної науки і практики. За критерієм суспільно зумовленої мети модернізації змісту навчання обдарованих учнів у загальноосвітніх школах України в проміжку історико-педагогічного поступу другої половини ХХ століття розроблено періодизацію і виокремлено два періоди: період пошуку шляхів удосконалення змісту навчання обдарованих учнів загальноосвітніх шкіл в умовах трансформації радянської системи освіти на засадах нормативно-знаннєвої парадигми (1951–1991) та період модернізації змісту навчання обдарованих учнів у загальноосвітніх школах України в умовах становлення ринкових відносин (1991–1999). У межах першого періоду визначено та охарактеризовано етапи: (1951–1959) – актуалізації вдосконалення змісту навчання обдарованих учнів, (1959–1964) – становлення практико-орієнтованого змісту навчання на засадах політехнізації середньої загальноосвітньої школи, (1964–1984) – пристосування змісту навчання обдарованих учнів до науково-

технічного прогресу, (1984–1991) – оновлення етнокультурного змісту навчання обдарованих учнів в умовах часткової демократизації. У другому періоді виокремлено етапи: (1991–1996) – етап модернізації змісту навчання обдарованих учнів на засадах внутрішньошкільної диференціації, (1996–1999) – етап модернізації змісту навчання обдарованих учнів на засадах особистісно орієнтованої парадигми. *Уточнено* поняття «модернізація змісту навчання обдарованих учнів», біографічні відомості про педагогів того часу, хронологічні межі у поступі змін, що впливали на модернізацію змісту навчання обдарованих учнів. *Подальшого розвитку набули* систематизація джерельної бази наукового пошуку, характеристика впливу соціальних чинників на еволюцію мети й змісту навчання обдарованих учнів.

До наукового обігу введено відомості про досвід загальноосвітніх шкіл щодо реалізації змісту навчання обдарованих учнів в історичних межах дослідження.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у поглибленні історико-педагогічних знань про особливості модернізації змісту навчання обдарованих учнів у загальноосвітніх школах України радянської доби та незалежної України, у розробленні спецкурсу «Історія формування змісту середньої освіти для обдарованих учнів в Україні у ХХ столітті», що може використовуватися з метою підготовки фахівців педагогічних спеціальностей, рекомендацій для вчителів закладів загальної середньої освіти щодо навчання обдарованих учнів.

Основні положення, узагальнення, фактологічний матеріал дисертації можуть використовуватися у процесі викладання навчальних дисциплін «Педагогіка», «Історія педагогіки», а також для підготовки програм, підручників і навчальних посібників з історії педагогіки.

Результати дослідження **впроваджено** в освітній процес Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка (довідка про впровадження №10 від 28.03.2016), у процес підготовки кадрів вищої кваліфікації Інституту проблем виховання НАПН України (довідка про впровадження №01-11/130 від 28.03.2016), Інституту обдарованої дитини НАПН України (довідка про впровадження №02-15/125 від 30.03.2016), Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України (довідка про впровадження №01-13/235 від 19.05.2016).

Особистий внесок здобувача полягає в тому, що в статті «Удосконалення змісту навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах у 90-х роках ХХ століття», написаній у співавторстві з Н. Федоровою, автором проаналізовано концептуальні ідеї модернізації змісту навчання обдарованих учнів в історико-педагогічній ретроспективі 80-х–90-х рр. ХХ століття, у статті «Модернізація змісту середньої освіти в Україні у 90-х роках ХХ століття, спрямована на розвиток обдарованих учнів», написаній у співавторстві з В. Камишиним і Н. Федоровою, автором висвітлено теоретичні аспекти вдосконалення змісту навчання обдарованих учнів, проаналізовано особливості модернізації змісту навчання у період незалежної України. У методичних рекомендаціях «Готуємо професіоналів для держави – Україна», підготовлених у співавторстві з Н. Федоровою, автором розроблено тести для оцінювання знань, умінь та навичок обдарованої особистості в освітньому процесі закладу загальної середньої освіти.

Апробація результатів дисертації. Зміст і результати дисертації було висвітлено у виступах на науково-практичних конференціях різного рівня, зокрема: *міжнародних* – «Обдаровані діти – інтелектуальний потенціал держави» (Київ, 2014), «Інноваційні технології навчання обдарованої молоді» (Київ, 2018); *всеукраїнських* – «Теоретико-методичні засади дослідження динаміки структури інтелектуальних властивостей особистості обдарованих підлітків» (Київ, 2012), «Теоретико-методологічні питання розвитку загальної обдарованості особистості» (Київ, 2012); під час *психолого-педагогічних читань*, присвячених пам'яті доктора педагогічних наук, професора Федоришина Бориса Олексійовича «Профорієнтація: стан і перспективи розвитку» (Київ, 2016); на *звітній науковій конференції* Інституту обдарованої дитини НАПН України (Київ, 2015).

Матеріали дисертації обговорювалися на засіданнях відділу діагностики обдарованості Інституту обдарованої дитини НАПН України.

Публікації. Результати дисертації відображено в 15 публікаціях автора, із них 12 – одноосібних, 3 – у співавторстві. Із них 11 статей опубліковано у провідних фахових виданнях України (з яких 1 – у виданні, що включено до міжнародних наукометричних баз), 1 – у науковому виданні, що включено до міжнародних наукометричних баз, 1 – у науковому виданні, 1 – у матеріалах науково-практичних конференцій, 1 – методичні рекомендації (у співавторстві).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, додатків, списку використаних джерел. Обсяг дисертації складає 304 сторінки: основного тексту – 171 сторінка. Список використаних джерел – 269 найменувань, у тому числі 74 – архівних джерела на 25 сторінках та 8 додатків на 93 сторінках. Робота містить 17 таблиць та 4 рисунки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, окреслено ступінь її наукового розроблення, зв'язок із науковими програмами і планами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи, хронологічні межі, джерельну базу, наукову новизну, практичне значення дисертації, подано відомості про впровадження, апробацію результатів наукового пошуку, публікації, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі «**Зміст навчання обдарованих учнів як історико-педагогічна проблема**» висвітлено історіографію та джерела дослідження, уточнено поняттєво-категорійний апарат, розроблено періодизацію модернізації змісту навчання обдарованих учнів загальноосвітніх шкіл у територіальних і хронологічних межах дослідження. З'ясовано вплив суспільно зумовленої мети щодо загальноосвітньої підготовки учнів на поступ змісту навчання. Охарактеризовано періоди та етапи модернізації змісту навчання обдарованих учнів загальноосвітніх шкіл в радянську добу та в незалежній Україні.

Вивчення історіографії і джерел дало змогу систематизувати праці з проблеми наукового пошуку, що безпосередньо або опосередковано висвітлюють різні аспекти досліджуваної теми. З'ясовано, що в працях радянської доби вдосконалення змісту навчання обдарованих учнів не виділялося в окремі питання, а розглядалося у

контексті суспільних завдань соціально-економічного розвитку та суспільно зумовленої мети навчання, що полягала у підготовці учнів до праці в різних галузях економіки, культури та колективістського виховання (І. Білодід, В. Бондар, М. Гриценко). Окремі питання навчання обдарованих учнів розглядалися у контексті педагогічного новаторства 60–80-х років ХХ ст. (М. Гузик, О. Захаренко, В. Сухомлинський, І. Ткаченко).

Встановлено, що нормативно-правові документи становлять групу джерел дослідження з проблеми модернізації змісту навчання обдарованих учнів. До цієї групи належать закони Української РСР («Про зміцнення зв'язку школи з життям та про подальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» (1959), «Основи законодавства Союзу РСР та союзних республік про народну освіту» (1973), «Про основні напрями реформи загальноосвітньої і професійної школи» (1984) та незалежної України («Про освіту» (2017), «Про загальну середню освіту» (1999), «Державна цільова програма роботи з обдарованою молоддю на 2007–2015 роки», укази Президента України («Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (2013), «Про заходи щодо розвитку системи виявлення та підтримки обдарованих і талановитих дітей та молоді» (2010).

За результатами вивчення джерел виявлено, що нормативно-правові документи, що зберігаються в архівах, становлять науковий інтерес щодо виявлення соціально-економічної зумовленості модернізації змісту навчання обдарованих учнів у загальноосвітніх школах України в радянську добу. До них відносимо стенограми республіканських нарад директорів шкіл із проблем удосконалення змісту навчання в історико-педагогічному поступу 50–80-х рр., звіти керівних органів освіти щодо змістового забезпечення навчально-виховного процесу у загальноосвітніх школах, виступи керівних органів освіти того часу.

До інтерпретаційних джерел відносимо монографії, наукові статті, дисертації, брошури, словники, що розкривають поняттєвий апарат дослідження, характеризують його об'єкт та предмет у руслі перебігу історико-педагогічного процесу модернізації змісту навчання обдарованих учнів загальноосвітніх шкіл України у хронологічному відтинку другої половини ХХ століття.

У руслі дослідження проблеми модернізації змісту навчання обдарованих учнів в історико-педагогічному контексті України у другій половині ХХ ст. науковий інтерес становлять праці дослідників, що розкривають окремі питання, суголосні до досліджуваної проблеми: наукова організація праці учнів загальноосвітньої і професійної школи в хронологічних межах кінця ХІХ – ХХ ст. (О. Аніщенко), зв'язок навчання з працею учнів у другій половині ХХ ст. (Ю. Багно), особливості реформування шкільної освіти у ХХ столітті (Л. Березівська), формування в учнів наукової картини світу в історії розвитку шкільної освіти (В. Кузьменко), випереджувального навчання гуманної співпраці (О. Лавріненко), організаційні аспекти науково-методичної роботи в початковій школі України у 1945–1990 рр. (М. Матвєєва), вплив наукових досліджень 1970–80-х рр. на цілі і зміст початкового навчання учнів (А. Предик), удосконалення змісту навчання учнів у контексті науково-технічного прогресу (А. Самодрин), сутнісні особливості обдарованості (Дж. Гілфорд, Є. Григоренко, В. Дружинін, О. Остапчук,

Р. Сернберг, Б. Теплов). Ці праці становлять історіографічну і джерелознавчу цінність у руслі вивчення проблеми дослідження.

Виявлено, що сучасні українські вчені розкривають різні проблеми вдосконалення змісту навчання учнів у руслі особистісно орієнтованої парадигми (М. Антонєць, С. Гончаренко, І. Зязюн, Я. Кодлюк, В. Мадзігон, О. Савченко, М. Ярмаченко). З'ясовано, що у працях, що відносимо до доби незалежної України, актуалізуються ціннісні сенси освіти на засадах особистого вибору та внутрішньошкільної диференціації (Н. Бібік, Н. Гупан, Г. Іванюк, О. Ляшенко).

До групи дидактичних джерел належать навчальні плани, програми, посібники і підручники різних років, що відображають зміни в змісті навчання обдарованих учнів у хронологічних межах дослідження.

Огляд історіографії та джерел дослідження дав змогу визначити сутність його основних понять. З'ясовано, що за радянської доби поняття «навчання обдарованих учнів» не було поширеним. В умовах нормативно-знаннєвої парадигми освіти радянської доби обдаровані учні не виділялися в окрему категорію. Зміст навчання обдарованих учнів розвивався у руслі суспільного замовлення щодо їхньої загальноосвітньої підготовки до праці в різних сферах економіки і культури та продовження навчання в інститутах та університетах. У руслі змісту навчання обдарованих учнів у незалежній Україні поняття «навчання обдарованих учнів» у педагогічній теорії та практиці розглядалося у контексті особистісно орієнтованої освітньої парадигми, що зумовило варіативність поступу змісту навчання цієї категорії школярів і внутрішньошкільної диференціації.

Досліджено методологічні підходи та розроблено періодизацію модернізації змісту навчання обдарованих учнів. Провідною ідеєю періодизації цього освітнього феномену є розуміння тяглості сукупності соціально-економічних, педагогічних чинників, що сприяли або гальмували вдосконалення змісту навчання учнів в окремі роки і зокрема обдарованих.

Періодизація модернізації змісту навчання обдарованих учнів розроблена на засадах цивілізаційного, парадигмального, диференційного підходів за критерієм суспільно зумовленої мети у поступі історії другої половини ХХ століття. Виокремлено два періоди, що відносимо до радянської доби та доби незалежної України. Перший період (1951–1991) – період пошуку шляхів удосконалення змісту навчання обдарованих учнів загальноосвітніх шкіл в умовах трансформації радянської системи освіти на засадах нормативно-знаннєвої парадигми. У хронологічних межах цього періоду виділено чотири етапи: (1951–1959) – етап актуалізації вдосконалення змісту навчання обдарованих учнів, (1959–1964) – етап становлення практико-орієнтованого змісту навчання на засадах політехнізації середньої загальноосвітньої школи, (1964–1984) – етап пристосування змісту навчання обдарованих учнів до науково-технічного прогресу, (1984–1991) – етап оновлення етнокультурного змісту навчання обдарованих учнів в умовах часткової демократизації. Другий період модернізації змісту навчання обдарованих учнів у загальноосвітніх школах незалежної України в умовах становлення ринкових відносин (1991–1999), що поділено на два етапи: модернізації змісту навчання обдарованих учнів на засадах внутрішньошкільної диференціації (1991–1996),

модернізації змісту навчання обдарованих учнів на засадах особистісно орієнтованої парадигми (1996–1999).

За результатами історико-педагогічного пошуку з'ясовано взаємозв'язки між суспільними потребами щодо підготовки дітей і молоді до праці та модернізацією змісту навчання обдарованих учнів у радянській системі освіти й в умовах розбудови системи шкільної освіти в незалежній Україні. Висвітлено особливості поступу модернізації змісту навчання обдарованих учнів відповідно до виокремлених періодів та етапів.

У другому розділі **«Особливості модернізації змісту навчання обдарованих учнів загальноосвітніх шкіл у радянську добу (1951–1991 роки ХХ століття)»** охарактеризовано поступ змісту навчання обдарованих учнів у руслі Закону Верховної Ради УРСР «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в українській РСР» (1959), «Основ законодавства Союзу РСР та союзних республік про народну освіту» (1973), Постанови Верховної Ради СРСР «Про основні напрями реформи загальноосвітньої і професійної школи» (1984). З'ясовано, що на етапі актуалізації вдосконалення змісту навчання обдарованих учнів (1951–1959) загострилися суперечності між суспільними потребами щодо підготовки учнів загальноосвітніх шкіл до праці та подальшої професійної підготовки та наявною системою шкільної освіти, що відставала від вимог часу.

Виявлено, що вдосконалення змісту навчання обдарованих учнів в умовах реформування шкільної освіти радянської доби здійснювалося відповідно до суспільної мети і цілей, що впливали з потреб соціально-економічного розвитку держави. Розвиток шкільної освіти України (УРСР на той час) розглядали у контексті загальносоюзних завдань. Вивчення нормативно-правової бази, яка регулювала поступ освіти, засвідчує пріоритетність загальносоюзних законів, постанов у галузі освіти, що ґрунтувались на ідейно-політичних стратегіях. Документи про освіту в Україні затверджувалися керівними органами влади й управління лише після аналогічних загальносоюзних матеріалів. З'ясовано, що проблема модернізації змісту навчання обдарованих учнів в умовах реформування радянської системи освіти у різні роки була актуалізована в педагогічній теорії, однак вона розглядалася з позицій нормативно-знанневої парадигми того часу та унітарних концепцій. Українські вчені: психологи і педагоги (Є. Березняк, І. Білодід, Б. Кобзар, Г. Костюк, О. Сивець, О. Русько) відповідно до суспільних запитів розробляли теоретичні підходи до вдосконалення змісту навчання учнів, що передбачав диференціацію у процесі поглибленого вивчення окремих предметів на факультативних заняттях і гуртках.

На етапі становлення практико-орієнтованого змісту навчання на засадах політехнізації середньої загальноосвітньої школи (1959–1964) досліджено особливості модернізації змісту навчання обдарованих учнів, що втілювалися у життя на засадах зовнішньошкільної (нормативної) диференціації в умовах лібералізації суспільного життя. Виявлено, що зміст навчання формувався відповідно до профілю виробничого навчання в загальноосвітніх школах. Навчальні плани таких шкіл розроблялися відповідно до державних економічних стратегій і

конкретизувалися відповідно до матеріального виробництва на промислових і сільськогосподарських підприємствах, колгоспів. Такий підхід до організації змісту навчання учнів забезпечував їхню підготовку до праці у виробничому секторі та до подальшого навчання в технікумах й інститутах. Аналіз навчальних планів і програм загальноосвітніх шкіл із виробничим навчанням дає підстави для висновків про те, що модернізація змісту навчання обдарованих учнів здійснювалася відповідно до суспільних потреб, що нівелювало інтереси та потреби окремої особистості.

Зміни щодо змісту навчання обдарованих учнів у загальноосвітніх школах України на початку 60-х років XX століття відбувалися у руслі реформ радянської системи шкільної освіти. До розроблення наукових підходів до змісту шкільного навчання долучені провідні українські вчені (О. Русько, Г. Костюк). Оновлення змісту навчання в загальноосвітніх школах ґрунтувалося на ідеях співвідношення політехнічної та професійної освіти та врахування здібностей і нахилів учнів, їхній розвиток у пошуково-дослідній діяльності. Значне місце відводилося дослідницькому навчанню з природничих дисциплін. Із цією метою функціонували експериментальні майданчики, центри.

Досліджено, що зміст навчання обдарованих учнів у загальноосвітніх школах України на другому етапі (1959–1964) першого періоду загалом відповідав запитам суспільства на їхню практико-орієнтовану політехнічну підготовку.

Особливості навчання обдарованих учнів полягали в зовнішньошкільній диференціації змісту, що втілювався в навчальних планах. Урізноманітнювалися види практик для восьмирічних і середніх шкіл – (10)-11 річних, зокрема значна увага приділялася навчально-виробничій (виробничій) практиці (9 клас). Започатковано факультативні заняття для поглибленого вивчення окремих предметів і поглиблених фундаментальних знань учнів. Формування технічних умінь у творчій діяльності (конструювання, моделювання), засвоєння позапрограмного матеріалу з різних галузей науки і техніки. Зовнішньошкільна диференціація змісту навчання обдарованих учнів мала свою специфіку в сільських і міських школах. У руслі загальних підходів до вдосконалення змісту навчання учнів значна увага приділялася ранній професіоналізації та підготовці учнів до діяльності у виробничій сфері, культури та освіти.

Зазначено, що в умовах частих змін суспільних пріоритетів зміст навчання учнів у загальноосвітніх школах розвивався непослідовно, що призводило до його відставання від потреб науково-технічного прогресу.

Досліджено особливості оновлення змісту навчання обдарованих учнів в умовах науково-технічного прогресу (1964–1984). Вивчення навчальних планів і програм дало змогу встановити пріоритет трудового навчання у змісті шкільної освіти учнів, зокрема й обдарованих. Відповідно до державних соціально-економічних стратегій розвитку науково-технічного прогресу в змісті навчання учнів загальноосвітніх шкіл значна увага приділялася здібним учням, що могли продовжувати навчання в технікумах та інститутах. Удосконалення змісту навчання обдарованих учнів здійснювалося за різними напрямками виробничого навчання з орієнтацією на різні професії. Означена проблема була предметом обговорення на

нарадах керівників закладів освіти різних рівнів. У навчальні плани вводилися практичні, лабораторні роботи, екскурсії та практикуми для учнів старших класів. 1966 року відповідно до постанови «Про заходи дальшого покращення роботи середньої загальноосвітньої школи» в навчальні плани введено факультативні заняття за вибором учнів. Зміст різноманітних за напрямками факультативних занять забезпечував умови для розвитку інтересів і здібностей учнів 7–10-х (11-х) класів з основ наук, художньої та технічної творчості.

Значна увага приділялася розвитку мережі загальноосвітніх шкіл із поглибленим вивченням фізики, математики, дисциплін художнього та спортивного циклу. Упровадження нового змісту навчання учнів загальноосвітніх шкіл у перебігу реформи радянської системи освіти зумовило розбудову шкіл із виробничим навчанням різних типів, зокрема й із поглибленим вивченням окремих предметів. У ці роки ефективно функціонували школи для дітей, здібних у галузі музики, хореографії та образотворчого мистецтва, що були започатковані в попередні періоди (Київська середня спеціалізована музична школа імені М. Лисенка), Державна художня школа імені Т.Г. Шевченка, Київське державне хореографічне училище) та створені нові: Український фізико-математичний лицей Київського державного університету імені Т. Шевченка), Київське музичне училище імені Р.М. Глієра, Київська загальноосвітня школа-інтернат спортивного профілю.

На етапі пристосування змісту навчання обдарованих учнів в умовах науково-технічного прогресу (1964–1984) характерним був пошук шляхів подолання відставання змісту навчання в загальноосвітніх школах від пріоритетних соціально-економічних завдань того часу. Поступ народного господарства зумовив увагу партійно-державного керівництва до оновлення змістового наповнення навчання учнів загальноосвітніх шкіл та розширення діяльнісного поля для розвитку їхніх обдарувань.

Виявлено, що навчання обдарованих учнів розглядалося в руслі оновлення системи освіти радянського зразка. Пріоритетом була підготовка учнів до вибору професії: праці у сферах культури, матеріального виробництва (фабриках, заводах, колгоспах, радгоспах), побутового обслуговування населення.

Доведено значний внесок українських учених у вдосконалення змісту навчання учнів, зокрема й обдарованих. Під керівництвом В. Чепелева наукові співробітники Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР розробили нові навчальні плани та програми для трирічної початкової школи, що забезпечували завдання щодо покращення розумового розвитку учнів, уміння вчитися. Науковці розгорнули масштабні дослідження з проблеми організації змісту і методів навчання молодших школярів. На базі загальноосвітньої школи №166 м. Києва започатковано діяльність лабораторії для вивчення актуальних аспектів навчання, виховання і розвитку учнів. Науковці досліджували вплив змісту та методів навчання на їхній інтелектуальний розвиток. За результатами експериментального дослідження було оновлено навчальні плани та програми, позаурочне планування з читання, математики, фізичного та естетичного виховання учнів 1–3-х класів. Результати наукових пошуків лягли в основу нових підручників із читання (Н. Скрипченко, Т. Горбунцова) для учнів 1–2 класів, математики (М. Богданович).

З'ясовано, що навчальні плани і програми для восьмирічної і середньої (десятирічної) школи вдосконалювалися відповідно до актуальних проблем розвитку науки і техніки. Пріоритетом слугували суспільні потреби щодо загальноосвітньої підготовки учнів. Потреби та інтереси особистості, розвиток її обдарувань розглядалися у руслі суспільних стратегій колективістської нормативно-знанневої системи шкільної освіти радянського зразка.

З'ясовано особливості науково-методичного та організаційного вдосконалення змісту навчання учнів загальноосвітніх шкіл України в історико-педагогічному поступі першої половини ХХ століття. Відповідно до суспільних потреб значна увага приділялася розв'язанню на практиці диференціації у процесі навчання, активізації пізнавальної активності, що зумовлювало врахування індивідуальних здібностей і обдарувань учнів у навчально-виховній діяльності.

Встановлено, що на етапі оновлення етнокультурного змісту навчання обдарованих учнів в умовах часткової демократизації (1984–1991) зміст навчання обдарованих учнів змінювався відповідно до суспільних стратегій щодо їхньої підготовки до свідомого суспільного життя та професійного вибору. Із цією метою актуалізовано проблему інформаційного, методичного та технічного забезпечення навчального процесу шкіл: значна увага приділялася якості викладання біології, трудового навчання, позакласній роботі учнів. Міністерством освіти УРСР було рекомендовано для учнів різні методичні посібники: «Досліди з сільськогосподарськими рослинами (майбутньому селекціонеру)», «Азбука юного квітникаря». Відповідно для вчителів розроблялися навчально-методичні посібники, зокрема «Шляхи підвищення активності уроку», «Проблемно-пошукові методи навчання», «Міжпредметні зв'язки в процесі вивчення української літератури», «Розвивальні можливості уроку». У навчальному процесі вчителі використовували міжпредметні зв'язки для ознайомлення учнів з основами виробництва. У процесі вивчення біології міжпредметні зв'язки сприяли систематизації та узагальненню знань учнів з економіки, екології. Окремі загальноосвітні школи працювали як показові і впроваджували у навчально-виховний процес різнопланові дослідження з основ біологічних наук (Красилівська ЗОШ Київської області, Поколівська ЗОШ Житомирської області, Комишувацька ЗОШ Кіровоградської області, Павловська ЗОШ Херсонської області).

У змісті навчання учнів на етапі 1984–1991 років посилено етнокультурну складову. Цьому сприяло внесення варіативної складової в структуру навчальних планів для загальноосвітніх шкіл. Розширення поля шкільного компоненту змісту навчання сприяло покращенню навчання обдарованих учнів, а школи реалізували право вибору профілів навчання та продуктивної праці.

У третьому розділі **«Модернізація змісту навчання обдарованих учнів у загальноосвітніх школах незалежної України (1991–1999 роки)»** висвітлено особливості модернізації змісту навчання обдарованих учнів у незалежній Україні в умовах змін освітньої парадигми. Охарактеризовано нормативно-правову базу шкільної освіти, що розроблялася в перше десятиліття незалежної України. Досліджено зміни у змісті навчання обдарованих учнів, зумовлені політичними, економічними, культурними, суспільними потребами, з'ясовано вплив освітньої

політики незалежної України на модернізацію змісту шкільної освіти, зокрема й обдарованих учнів.

Виявлено, що для освіти обдарованих учнів важливе місце відводилося регіональному компоненту змісту освіти (варіативному). У навчально-виховному процесі шкіл активізовано роботу пошукових груп для вивчення історії, культури, внеску відомих людей до їхнього поступу. Значне місце відводилося творчій діяльності вчителів, що сприяло активізації учнів до різних видів діяльності в навчально-виховному процесі. Досліджено позитивну динаміку в зростанні шкіл нових типів (ліцеїв, гімназій, коледжів, авторських шкіл, шкіл-лабораторій, навчально-виховних комплексів). Модернізація змісту навчання обдарованих учнів відбувалася шляхом удосконалення всіх форм роботи в загальноосвітніх школах (оновлення навчальних планів і програм) та інноваційним шляхом: започаткуванням загальноосвітніх шкіл нових типів для навчання обдарованих учнів.

Досліджено особливості модернізації змісту навчання обдарованих учнів в умовах трансформації освітньої парадигми від нормативно-знанневої, що ґрунтувалася на колективіському вихованні, до особистісно орієнтованої. Пріоритет освіти визнано за особистістю. На відміну від попереднього періоду вперше визнано за нею право вибору змісту та форм шкільного навчання. Відповідно до нового змісту освіти, що поділявся на базовий і варіативний компоненти, учням надано право обирати спецкурси, факультативи, додаткові та індивідуальні заняття, які сприяли розвитку їхніх обдарувань. Підготовку учнів до майбутнього життя забезпечували навчальні плани і програми з профільного навчання. Вони враховували диференціацію та індивідуалізацію. Виявлено особливості модернізації змісту навчання обдарованих учнів у загальноосвітніх школах, що ґрунтувалися на внутрішньошкільній диференціації на відміну від радянської доби.

Охарактеризовано шляхи модернізації змісту навчання обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти різних типів (Саксаганський ліцей, м. Кривий Ріг, Донецький технічний ліцей, м. Донецьк, Радомишльський ліцей №1 імені Т.Г. Шевченка, м. Радомишль Житомирської області, Гуманітарна гімназія, м. Київ, гімназія «Троєщина», м. Київ, Український коледж імені В.О. Сухомлинського, м. Київ, авторська школа М. Гузика, м. Южне Одеської області). Виявлено, що в умовах розбудови системи шкільної освіти незалежної України на принципах гуманізації, гуманітаризації, демократизації загальноосвітні навчальні заклади різних типів удосконалювали зміст навчання відповідно до особистісно орієнтованої парадигми, потреб регіону, міста чи села, інтересів і обдарувань учнів.

Досліджено психолого-педагогічний, інформаційно-технологічний супровід модернізації змісту навчання обдарованих учнів. Уточнено наукові підходи учених того часу до висвітлення особливостей сутнісних понять «педагогічний та психологічний супровід» і розв'язання шляхів їхньої реалізації в навчально-виховному процесі школи (М. Батіянова, І. Бех, Г. Бардієр, С. Гончаренко, А. Деркач, М. Качан, І. Ромазан, Т. Чередникова). З'ясовано вимоги до вчителя в умовах реалізації змін щодо змісту навчання обдарованих учнів відповідно до особистісно орієнтованої парадигми (урахування індивідуальних особливостей, інтелектуального, соціального і духовного розвитку учня, оптимізація

розвивального впливу, навчання і виховання, готовність до забезпечення умов для саморозвитку та розвитку особистості учня під час навчання).

Виявлено, що мета і завдання інформаційно-технологічного супроводу модернізації навчання обдарованих учнів полягала в забезпеченні умов для підвищення ефективності практичних і лабораторних занять. Упровадження інформаційних технологій у навчально-виховний процес дало змогу вирішувати нові дидактичні завдання, а саме: процеси та явища у мікро та макро світі і складних технічних, біологічних системах за допомогою комп'ютерної графіки та комп'ютерного моделювання, вивчати хімічні, фізичні, біологічні та соціальні процеси в реальному часі.

У другий період модернізації змісту навчання обдарованих учнів (1991–1999) значна увага приділялася його інформаційно-технологічній компоненті, а саме: комп'ютеризації освітніх середовищ шкіл, удосконаленню методів і форм викладання предметів і позашкільної діяльності школярів. На початку 90-х років ХХ ст. значна увага приділялася профорієнтації учнів, що ґрунтувалася на наукових підходах до індивідуалізації та диференціації навчання. Із цією метою посилено методичний супровід навчання учнів, зокрема й обдарованих, у загальноосвітніх школах. Проблема розвитку обдарувань учнів загальноосвітніх шкіл України розглядалася у руслі тогочасних наукових досліджень із педагогіки та психології (О. Кульчицька, В. Моляко). Реалізація підготовки вчителя до навчання обдарованих учнів здійснювалася на різнорівневих курсах підвищення кваліфікації Центрального та обласних інститутів удосконалення вчителів, у педагогічних інститутах та університетах. На цьому етапі значного поширення набули методичні об'єднання вчителів-предметників, районні методичні семінари, районні й обласні науково-практичні конференції та педагогічні читання.

Встановлено, що на етапі внутрішньошкільної диференціації змісту навчання обдарованих учнів (1991–1999), який належить до другого періоду модернізації змісту навчання обдарованих учнів в умовах становлення ринкових відносин, зміни щодо змісту навчання у загальноосвітніх школах зумовлені суспільною метою щодо освіти й підготовки учнів до життя, творчої діяльності. Шкільна освіта у ці роки вдосконалювалася відповідно до державних пріоритетів у галузі економіки, культури, внутрішньої та міжнародної політики України як суб'єкта світової спільноти.

За результатами історико-педагогічних студій розроблено рекомендації для державних органів управління освітою, учителів. У структурі рекомендацій виокремлено потреби нормативно-правового регулювання навчання обдарованих учнів, зокрема й удосконалення змістово-технологічної підготовки вчителів до діагностики обдарувань особистості та навчання обдарованих учнів, формування готовності педагогів до супроводу індивідуального розвитку обдарованих учнів у процесі здобування освіти різних рівнів.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження модернізації змісту навчання обдарованих учнів у загальноосвітніх школах України (друга половина ХХ століття) зроблено такі узагальнення:

1. Ретроспективний огляд історіографії та джерел дав змогу встановити, що незважаючи на значний обсяг наукових праць, відсутні цілісні й системні дослідження проблеми модернізації змісту навчання обдарованих учнів у загальноосвітніх школах України в окреслених хронологічних межах. Виявлено, що недостатньо історіографічних праць, які б розкривали сутнісні зв'язки між суспільно зумовленою метою шкільної освіти і вдосконаленням змісту навчання обдарованих учнів у територіальних і хронологічних межах наукового пошуку. З'ясовано, що окремі наукові праці становлять історіографічну і джерелознавчу цінність у дослідженні проблеми модернізації змісту обдарованих учнів у радянську добу та добу незалежної України. Досліджено, що в працях науковців різних періодів означена проблема наукових студій висвітлювалася в контексті тогочасної мети та існуючих освітніх парадигм нормативно-знанневої в радянській системі шкільної освіти та особистісно-орієнтованої в незалежній Україні. На принципах системності, інтердисциплінарності систематизовано групи джерел, виокремлено ті, що найістотніше відображають означену проблему: нормативно-правові документи, інтерпретаційні (монографії, наукові статті, дисертації, брошури, словники, що розкривають поняттєвий апарат дослідження, характеризують його об'єкт та предмет у руслі перебігу історико-педагогічного пошуку), дидактичні джерела (навчальні плани, програми, підручники, посібники).

2. Розроблено періодизацію модернізації змісту навчання обдарованих учнів загальноосвітніх шкіл України у другій половині ХХ століття на основі цивілізаційного, парадигмального, диференційного підходів за критерієм суспільно зумовленої мети щодо шкільної освіти. Провідною ідеєю періодизації цього освітнього феномену є розуміння тяглості сукупності соціально-економічних, педагогічних чинників, що сприяли або гальмували вдосконалення змісту навчання учнів, зокрема і обдарованих в окремі роки. У періодизації виокремлено два періоди. Перший період відносимо до радянської доби: 1951–1991 – період пошуку шляхів удосконалення змісту навчання обдарованих учнів загальноосвітніх шкіл в умовах трансформації радянської системи освіти на засадах нормативно-знанневої парадигми. У хронологічних межах цього періоду виділено чотири етапи. 1951–1959 рр. – етап актуалізації вдосконалення змісту навчання обдарованих учнів, 1959–1964 рр. – становлення практико-орієнтованого змісту навчання на засадах політехнізації середньої загальноосвітньої школи, 1964–1984 рр. – етап пристосування змісту навчання обдарованих учнів до науково-технічного прогресу, 1984–1991 рр. – етап оновлення етнокультурного змісту навчання обдарованих учнів в умовах часткової демократизації.

Другий період модернізації змісту навчання обдарованих учнів у загальноосвітніх школах незалежної України в умовах становлення ринкових відносин (1991–1999). У ньому виділено два етапи: 1991–1996 рр. – етап

модернізації змісту навчання обдарованих учнів на засадах внутрішньошкільної диференціації, 1996–1999 рр. – етап модернізації змісту навчання обдарованих учнів на засадах особистісно орієнтованої парадигми. З'ясовано зв'язки між суспільними потребами щодо шкільної освіти дітей і молоді та підготовки їх до праці й змінами змісту навчання обдарованих учнів у виокремлені періоди та етапи.

3. Установлено, що на етапі актуалізації вдосконалення змісту навчання обдарованих учнів (1951–1959) шкільна освіта розвивалася на унітарних концептуальних ідеях, притаманних радянській системі освіти. Пріоритетними щодо поступу змісту навчання учнів загальноосвітніх шкіл були загальносоюзні документи про освіту (закони, постанови, резолюції партійних органів). Зміст навчання учнів у загальноосвітніх школах України просувався у руслі загальносоюзних завдань. Характерним для цього етапу був пошук шляхів удосконалення радянської системи освіти загалом і шкільної зокрема. Розвиток змісту освіти на різних рівнях – державному, громадському – розглядався у контексті подолання відірваності школи від життя. Школа мала забезпечити підготовку дітей і молоді до праці в технологічному виробництві та культурно-освітній сфері. Досліджено особливості модернізації змісту навчання учнів загальноосвітніх шкіл відповідно до основних положень Закону УРСР «Про зміцнення зв'язку школи з життям і дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» (1959). Виявлено взаємозв'язки між зміною структури шкільної освіти та модернізацією її змісту на другому етапі першого періоду (1959–1964). Зміни змісту навчання обдарованих учнів враховували практико зорієнтовану мету шкільної освіти. Значна увага приділялася системному вивченню основ наук про природу та суспільство відповідно до потреб тогочасного промислового і сільськогосподарського виробництва. Навчальні плани і програми з навчальних предметів створювалися з урахуванням політехнічної складової. Значна увага приділялася розвитку обдарувань учнів у трудовому навчанні, дослідницькій діяльності на пришкільних науково-дослідних ділянках і в майстернях. В умовах часткової лібералізації суспільного життя вдосконалення змісту навчання обдарованих учнів відповідало вимогам часу.

З'ясовано вплив суспільних стратегій на модернізацію змісту навчання на третьому етапі першого періоду (1964–1984). У поступі змісту освіти цих років значне місце відведено факультативам за вибором учнями загальноосвітніх шкіл. Вони забезпечували умови для виявлення та розвитку інтересів і здібностей учнів із певних галузей науки, техніки, мистецтва. У ці роки модернізація змісту навчання обдарованих учнів розвивалася з урахуванням здобутків попередніх етапів.

На етапі оновлення етнокультурного змісту навчання обдарованих учнів загальноосвітніх шкіл України в умовах часткової демократизації (1984–1991) його модернізація здійснювалася з урахуванням принципів варіативності й регіональності, що відповідало потребам школярів щодо розвитку їхніх особистісних обдарувань.

Досліджено, що в радянську добу модернізація змісту навчання обдарованих учнів загальноосвітніх шкіл здійснювалася на засадах зовнішньошкільної диференціації відповідно до партійно-державних постанов щодо освіти.

4. Доведено, що в добу незалежної України (1991–1999) модернізація змісту навчання обдарованих учнів здійснювалася на засадах внутрішньошкільної диференціації та особистісно орієнтованої парадигми на відміну від попереднього періоду.

Виявлено, що утвердження особистісно орієнтованої освітньої парадигми зумовило модернізацію змісту навчання обдарованих учнів. Науковці і вчені України розробляли нову концепцію змісту навчання учнів на принципах науковості, індивідуалізації, диференціації, інтеграції. Українські вчені зробили значний внесок у розбудову нових підходів до змісту навчання в умовах особистісно орієнтованої парадигми (І. Бех, С. Гончаренко, Г. Кремінь, О. Савченко). Значна увага приділялася вивченню зарубіжного досвіду з цієї проблеми. У змісті шкільного навчання чільне місце відводилося новітнім технологіям навчання (інформаційним). Навчальні плани і програми розроблялися відповідно до потреб суспільства загалом і окремої особистості, що відображено в широкому розмаїтті шкіл нових типів (ліцеї, гімназії, колегіуми, навчально-виховні комплекси, школи-лабораторії). Зміст навчання розроблявся для різних типів шкіл та напрямів профілізації (гуманітарного, природничого, технічного). Значне місце відводилося обґрунтуванню психолого-педагогічного та інформаційно-технологічного супроводу. За результатами наукових пошуків розроблено рекомендації щодо подальшого покращення змісту навчання обдарованих учнів.

Дисертаційна робота не висвітлює всіх аспектів проблеми модернізації змісту навчання обдарованих учнів в окреслених хронологічних і територіальних межах. Актуальними залишаються питання підручникотворення для обдарованих учнів, державної освітньої політики щодо модернізації змісту навчання обдарованих учнів, регіональних аспектів змісту шкільного навчання, позашкільної освіти, педагогічної персоналістики з проблеми студій.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Піонтковський-Вихватень Б. О. Дидактична сутність змісту середньої освіти з обдарованими учнями України у складі СРСР. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи* : зб. наук. пр., 2014. № 13. С. 17–22.
2. Піонтковський-Вихватень Б. Моральні принципи освіти обдарованих дітей у ХХ столітті. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика* : зб. наук. пр. 2014. № 13. С. 26–30.
3. Піонтковський-Вихватень Б. О. Навчання обдарованих дітей у навчальних закладах України: історичний контекст. *Освіта та розвиток обдарованої особистості* : щомісяч. науково-метод. журнал. 2014. № 2. С. 18–21.
4. Пионтковский-Выхватень Б. А. Подходы развития образовательной деятельности с одаренными детьми. *Освіта та розвиток обдарованої особистості* : щомісяч. науково-метод. журнал. 2014. № 3. С. 22–25.
5. Піонтковський-Вихватень Б. О., Федорова Н. Ф. Удосконалення змісту навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах у 90-х роках

XX століття. *Освіта та розвиток обдарованої особистості* : щомісяч. науково-метод. журнал. 2014. № 8 (27)/08. С. 36–43.

6. Піонтковський-Вихватень Б. Модернізація змісту середньої освіти в розвитку обдарованих учнів України у 50-х роках XX століття. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика* : зб. наук. пр. 2015. № 2(15). С. 42–50.

7. Піонтковський-Вихватень Б. О., Камишин В. В., Федорова Н. Ф. Модернізація змісту середньої освіти в Україні у 90-х роках XX століття, спрямованої на розвиток обдарованих учнів. *Освіта та розвиток обдарованої особистості* : щомісяч. науково-метод. журнал. 2015. № 11(42). С. 5–15.

8. Піонтковський-Вихватень Б. Інформаційно-технологічний супровід навчання обдарованих учнів. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика* : зб. наук. пр. 2016. № 1 (16). С. 26–31.

9. Піонтковський-Вихватень Б. Психолого-педагогічний супровід обдарованих дітей в середній освіті України другої половини XX століття. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології* : наук. журнал / голов. ред. А. А. Сбруєва. Суми, 2018. № 1(75). С. 54–65.

10. Піонтковський-Вихватень Б. О. Історичний аналіз психолого-педагогічного супроводу обдарованих дітей в загальноосвітніх навчальних закладах України XX ст. *Молодий вчений* : наук. журн. 2018. № 3 (55) березень. С. 586–589.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

11. Піонтковський-Вихватень Б. А. Духовно-ціннісна одаренність і духовні здібності. *Освіта та розвиток обдарованої особистості* : щомісяч. науково-метод. журнал. 2013. №1 (8)/01. С. 19–21.

12. Піонтковський-Вихватень Б. Розвиток трудової політехнічної та військово-підготовчих профільних середніх загальноосвітніх шкіл в Україні у XX столітті. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика* : зб. наук. пр. 2015. № 16. С. 62–70.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

13. Піонтковський-Вихватень Б. А. Экофасилитативный подход в системе психолого-педагогического сопровождения общей одаренности личности. *Теоретико-методологічні питання розвитку загальної обдарованості особистості* : матеріали Всеукр. конф., присвяченої 20-річчю заснування НАПН України, 13 березня 2012 р. Київ, 2012. С. 106–111.

14. Піонтковський-Вихватень Б. Поглиблення професійних знань майбутніх учителів через вивчення спецкурсів. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи* : зб. наук. пр. 2015. № 1 (14). С. 23–26.

15. Піонтковський-Вихватень Б., Федорова Н. Готуємо професіоналів для держави – Україна: педагогічно-психологічний путівник : метод. рек. Київ : Інститут обдарованої дитини. 2017. 68 с.

АНОТАЦІЇ

Піонтковський-Вихватень Б.О. Модернізація змісту навчання обдарованих учнів у загальноосвітніх школах України (друга половина XX століття). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2019.

У дисертації охарактеризовано особливості модернізації змісту навчання обдарованих учнів у загальноосвітніх школах України в хронологічних межах другої половини XX ст. За критерієм суспільно зумовленої мети розроблено періодизацію досліджуваного явища: 1951–1991 – пошуку шляхів удосконалення змісту навчання обдарованих учнів загальноосвітніх шкіл в умовах трансформації радянської системи освіти на засадах нормативно-знаннєвої парадигми, 1991–1999 – період модернізації змісту навчання обдарованих учнів у загальноосвітніх школах України в умовах становлення ринкових відносин. У межах кожного періоду визначено етапи. У першому періоді – етап актуалізації вдосконалення змісту навчання обдарованих учнів (1951–1959); становлення практико-орієнтованого змісту навчання на засадах політехнізації середньої загальноосвітньої школи (1959–1964); пристосування змісту навчання обдарованих учнів до науково-технічного прогресу (1964–1984); оновлення етнокультурного змісту навчання обдарованих учнів в умовах часткової демократизації (1984–1991). У другому – виокремлено два етапи: етап внутрішньошкільної диференціації змісту навчання обдарованих учнів (1991–1996), етап модернізації змісту навчання обдарованих учнів на засадах особистісно орієнтованої парадигми (1996–1999). Висвітлено внесок педагогічної науки і практики в модернізацію змісту навчання обдарованих учнів у загальноосвітніх школах незалежної України у 1991–1999 рр. XX ст. За результатами наукового пошуку розроблено методичні рекомендації щодо вдосконалення змісту навчання обдарованих учнів.

Ключові слова: зміст навчання, модернізація змісту навчання, обдаровані учні, загальноосвітні школи, періодизація, період, етап, етнокультурний зміст навчання, навчальна програма, навчальний план, зовнішньошкільна, внутрішньошкільна диференціація, парадигма, радянська доба, доба незалежної України.

Пионтковский-Выхватень Б. А. Модернизация содержания обучения одарённых учащихся в общеобразовательных школах Украины (вторая половина XX века). – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Киевский университет имени Бориса Гринченко, Киев, 2019.

В диссертации охарактеризованы особенности модернизации содержания обучения одаренных учащихся в общеобразовательных школах Украины в хронологических рамках второй половины XX в. В соответствии с критерием

общественно обусловленной цели разработана периодизация исследуемого явления: 1951–1991 – период поиска путей совершенствования содержания обучения одаренных учащихся общеобразовательных школ в условиях трансформации советской системы образования на основе нормативно-знаниевой парадигмы, 1991–1999 – период модернизации содержания обучения одаренных учащихся в условиях становления личностно ориентированной парадигмы в независимой Украине. В рамках каждого периода определены этапы. В первом периоде – этап актуализации совершенствования содержания обучения одаренных учащихся (1951–1959); этап становления практико-ориентированного содержания обучения на основе политехнизации средней общеобразовательной школы (1959–1964); этап приспособления содержания обучения одаренных учащихся к научно-техническому прогрессу (1964–1984); обновление этнокультурного содержания обучения одаренных учащихся в условиях частичной демократизации (1984–1991). Во втором – выделены два этапа: внутришкольной дифференциации содержания обучения одаренных учащихся (1991–1996), модернизации содержания обучения одаренных учащихся на основе личностно ориентированной парадигмы (1996–1999). Освещен вклад педагогической науки и практики в модернизацию содержания обучения одаренных учащихся в общеобразовательных школах независимой Украины в 1991–1999 гг. XX в. По результатам научного поиска разработаны методические рекомендации по усовершенствованию содержания обучения одаренных учеников.

Ключевые слова: содержание обучения, модернизация содержания обучения, одаренные ученики, общеобразовательные школы, периодизация, период, этап, этнокультурное содержание обучения, учебная программа, учебный план, внешешкольная, внутришкольная дифференциация, парадигма, советская эпоха, эпоха независимой Украины.

Piontkovskyi-Vykhvaten B.O. Modernization of the content of gifted students' education in secondary schools of Ukraine (the second half of the twentieth century). – Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for the degree of PhD in Pedagogics on specialty 13.00.01 – general pedagogy and history of pedagogy. – Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, 2019.

Thesis presents the actual problem of modernization of the content of gifted students' education in secondary schools of Ukraine in the conditions of social changes of the second half of the twentieth century. The objective experience in improving the content of gifted students' education is understood and new knowledge that can enrich the theory and practice is discovered.

The urgency of the dissertation is due to: on the theoretical level, the expansion of historical and pedagogical knowledge about the peculiarities of updating the contents of gifted students' education and the establishment of the periodization of the progress of this educational phenomenon in the second half of the twentieth century; on the practical level – the need for creative adaptation of the experience of the previous historical period to the development of the content of education in modern institutions of general secondary education. The chronological boundaries of the study cover 1951-1999 years of the

twentieth century. The territorial boundaries of the study are the territory of Ukraine in the historical period of the second half of the twentieth century.

According to the results of the research, the peculiarities of the modernization of the content of gifted students' education in secondary schools of Ukraine in the second half of the twentieth century were identified and characterized for the first time. Historical and pedagogical reconstruction of the improvement of the content of gifted students' education in the historical period of the second half of the twentieth century has allowed to reveal new knowledge about the ways of the progress of pedagogical science and practice. According to the criteria of the socially determined goal of modernizing the content of gifted students' education in secondary schools of Ukraine in the period of the historical and pedagogical advancement of the second half of the twentieth century, periodization was developed and two periods were identified: the period of finding ways to improve the content of gifted students' education at secondary schools in the conditions of transformation of the Soviet system of education on a normative-knowledgeable basis paradigm (1951-1991), the modernization of the content of gifted students' education in secondary schools of Ukraine in the conditions of formation of market relations (1991-1999). Four stages are defined and characterized in the first period. They are: actualization of the improvement of the content of gifted students' education (1951-1959); the formation of a practical-oriented content of education based on polytechnics in secondary schools (1959-1964); adaptation of the content of gifted students' education to scientific and technological progress (1964-1984); updating the ethnocultural content of gifted students' education in conditions of partial democratization (1984-1991). There are two stages in the second period: the stage of modernization of the content of gifted students' education based on intra-school differentiation (1991-1996); the stage of modernization of the content of gifted students' education based on a personally oriented paradigm (1996-1999). The concept «modernization of the content of gifted students' education», biographical information about the teachers of that time, chronological limits on the course of changes that influenced the modernization of the content of gifted students' education were specified. Systematization of the source base of scientific research, the characteristics of the influence of social factors on the evolution of the purpose and content of gifted students' education got further development.

Key words: content of education, modernization of the content of education, gifted students, secondary schools, periodization, period, stage, ethnocultural content of education, curriculum, out-of-school and intra-school differentiation, paradigm, Soviet era, era of independent Ukraine.